

El moviment obrer a Manacor. Des dels orígens fins al 1936. Una aportació per al seu estudi.

Manel Santana Morro

Introducció

Manacor no va viure al marge de les transformacions socioeconòmiques que experimentà Mallorca d'ençà del darrer terç del vuit-cents. A partir d'aquesta data començà a ésser rellevant la fabricació de mobles -l'obrador del fuster Vedell, les fàbriques de Lluís Lull Ferrer i de Joan Sunyer Soler foren els primers establiments-, la fabricació de vins i licors, la gerreria i tota una sèrie d'establiments de caràcter artesanal o fabril que complementaven l'economia local: ferrers, calderers, tallers d'enquadernacions, corderies, una fàbrica de cuir, set de teules, tres de xocolata i tres de pastes i sopa¹. El novembre de 1902, un industrial alemany va crear una fàbrica de perles d'imitació, que fou la primera de Mallorca.

Totes aquestes transformacions tengueren repercussions en l'estructura social del municipi. Per una banda, es consolidà un sector burgès, capdavanter en tota una sèrie d'iniciatives empresarials, comercials, bancàries i urbanístiques. En segon lloc, es produí un augment quantitatiu de la classe obrera, la qual desenvolupà una important tasca societària per tal de millorar les seves condicions de vida i de treball. Aquest fou un sector social que no trobà resposta a les seves necessitats en l'alternança en el poder dels partits liberal i conservador i que, per aquest motiu, engegà diverses iniciatives obreristes a l'àmbit polític i també al laboral.

1. Els inicis del moviment obrer a Manacor

Les primeres referències que disposam de les primeres organitzacions obreristes de Manacor són molt minses. Sabem que el maig de 1871 hi havia una societat obrera que probablement agrupava obrers d'oficis diversos i que va perdurar almanco fins al 1874². Estam probablement davant un nombre reduït de treballadors, però que tractaren d'impulsar a Manacor un obrerisme de resistència per tal d'aconseguir tota una sèrie de reivindicacions que havien aflorat en la societat mallorquina arran de la Revolució de 1868.

1. PEÑA, Pere d'Alcàntara: *Guía Manual de las Islas Baleares*. Tous Editor, Palma de Mallorca, 1891, p. 34.

2. GABRIEL, Pere: "Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX (I)", a Randa, núm. 1, Curial, Barcelona, 1975, p. 106. Vegeu també TERMES, Josep: *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*. Ediciones Ariel, Barcelona, 1971, p. 293.

No tornam a trobar d'altres referències sobre cap entitat obrerista fins a l'octubre de 1892, data en què es va constituir una agrupació socialista. Hem de relacionar aquest fet amb el paper capdavanter que tengueren els socialistes en el moviment obrer mallorquí d'ençà de 1890. A partir d'aquesta data l'obrerisme assolí a l'illa una continuïtat no interrompuda fins al 1936. A Manacor, es realitzà un míting el 14 d'agost de 1892 amb la presència dels socialistes ciutadans Francesc Roca i Pere Pasqual. Al poc temps d'haver-se realitzat aquest acte, els primers dies d'octubre, es creà una agrupació socialista integrada per Antoni Mascaró, Jeroni Lull, Mateu Quetglas i Bartomeu Caldentey, entre d'altres. Aquesta agrupació estigué integrada inicialment per uns quinze cotitzants³. Uns mesos després, en les eleccions a Corts del març de 1893, dels 307 vots que assoliren els socialistes a Mallorca, 85 foren de Manacor.

Aquest associacionisme obrerista local es va consolidar de manera definitiva durant els primers anys del segle XX. A principis de 1900 es creà la cooperativa de consum *La Económica*. Les cooperatives obreres de consum, anomenades en alguns casos societats de resistència al capital, tenien com a objecte la compravenda, fabricació i comercialització de tota classe d'articles que poguessin ésser consumits pels seus associats. Eren, doncs, associacions de consumidors que pretenien combatre, per una banda, l'elevat cost dels articles de primera necessitat i, en segon lloc, d'adulteració de la qualitat i del pes d'aquests articles. Per altra banda, el cooperativisme tenia l'avantatge de repartir entre els consumidors part de les ganàncies o beneficis assolits.

Sembla ésser que aquesta cooperativa estigué composta majoritàriament per pagesos i que va gaudir d'una important vitalitat els primers anys, tal i com esmentava el periòdic obrerista *El Obrero Balear*:

“En Manacor hay fundada y dirigida por elementos socialistas todos ellos simples agricultores y hoy disponen ya de una casa propia que seguramente vale unos cuantos miles de pesetas y ella ha sido adquirida de las ganancias que ha venido dejando la cooperativa”.⁴

A manca de cap casta de documentació de caràcter econòmic que ens informi de la seva situació fiscal, aquesta informació ens fa pensar que la cooperativa havia obtingut beneficis amb els quals atendre aquesta despesa important, com l'adquisició d'un local propi, o almanco iniciar el pagament en forma de terminis. La disposició d'un local va permetre que, al mateix temps que es consolidaven les funcions econòmiques i assistencials, es dugués a terme una intensa activitat cultural i recreativa adreçada a la base social d'aquest associacionisme de resistència manacorí. Així, es va crear una escola nocturna per als fills dels obrers, un grup de teatre, conferències, etc. En aquest sentit, un dels màxims dinamitzadors educatius i culturals fou el mestre d'escola Joan Ramis.

La Económica de Manacor fou la primera cooperativa de consum vinculada al moviment obrer a Mallorca. A aquesta cooperativa de consum uns anys després seguiren les de sa Cabaneta -Marratxí- (1905) i Lluçmajor (1907).

2. Les primeres societats de resistència

Les societats obreres de resistència tenien com a funció agrupar els treballadors per tal d'engegar mesures reivindicatives i poder millorar la seva situació de treball. Les primeres societats obreres que es crearen a principis del segle XX foren *El Centro de Albañiles* (desembre de 1900), *La Manacorens* (fusters, octubre de 1907), *Sociedad de Injertadores y Podadores* (1908), i *La Colectividad Obrera* (sabaters, novembre de 1908). Estam davant de col·lectius professionals amb força presència a la localitat i que esdevingueren els capdavanters del moviment obrer manacorí. Els fundadors d'*El Centro de Albañiles* foren Miquel Mesquida Ginard, Melcion Riera, Francesc Ballester Vidal, Miquel Llodrà, i el primer local social va estar ubicat a un primer pis del carrer del Mercadal. *La Manacorens* tengué per fundadors Francesc Perelló Quetglas, Lluís Llodrà, Simó Palmer i Antoni Riera. El seu primer local va estar al carrer del Comte Sallent. Els capdavanters inicials dels sabaters de *La Colectividad Obrera* foren Joan Fons Mesquida -en fou el primer president-, Cristòfol Pastor, Bartomeu Vanrell. El local social estigué ubicat a la plaça de Weyler.

Per pertànyer a qualsevol d'aquestes societats obreres s'havia de satisfer una quota setmanal que servia per sufragar les despeses d'administració de la societat obrera, el pagament del lloguer i manteniment del local social, la subscripció a publicacions periòdiques -bàsicament obreristes- i, sobretot, per crear una caixa de resistència per fer front a situacions de vaga o d'altres que impossibilitaven l'associat d'anar a treballar. La quota setmanal no solia passar dels deu cèntims setmanals. Així, el *Centro de Albañiles* als seus estatuts assenyalava que *“Todo socio en los momentos difíciles de su vida, ya por falta de salud ó de trabajo, ya por cualquiera motivo ó desgracia, tendrá derecho á la especial protección de la sociedad, que deberá emplear todos sus medios para socorrerle y ayudarle. También tendrá derecho todo socio que tenga que embarcarse á reclamar la parte que le corresponda del fondo de la sociedad, y igual derechos tendrá el socio sesenta años y igualmente los herederos del socio que falleciere”*.⁵ Als balanços econòmics que aquesta societat va adreçar al govern civil es constata aquesta funció mutual, en la qual es destinen partides econòmiques en concepte de subsidis per a obrers malalts o accidentats.

L'activitat més visible d'aquest associacionisme obrerista era la reivindicativa, bàsicament davant la patronal, però també davant les institucions. Així, la societat de sabaters indicava al seu reglament que *“Cuando los patronos cometiesen algún abuso excesivo en la rebaja de la mano de obra ó una injusticia á algu-*

3. GABRIEL, Pere: “Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX” a *Randa*, núm. 2, Curial, Barcelona, 1976, p. 115.

4. *El Obrero Balear*, núm. 98, 24 d'abril de 1905, p. 2.

5. *Estatutos del Centro de Albañiles de Manacor*. Manacor, 4 de novembre de 1900, p. 2. Registre d'Associacions del Govern Civil, caixa 1590, expedient 209, Arxiu del Regne de Mallorca (ARM).

*no de sus operarios, estos darán cuenta á la junta directiva y si la considera justa se procederá á los reglamentarios medios*⁶". Les principals reivindicacions que s'observen estan en consonància amb les de les diferents societats obreres mallorquines: augment de salaris, reivindicació de la jornada laboral de vuit hores i, en general, el compliment dels avanços legislatius en matèria laboral -com el descans dominical-, sobre les condicions higièniques sanitàries i de seguretat als tallers i fàbriques, etc. Són força il·lustratius els articles dels corresponsals manacorins al setmanari *El Obrero Balear*:

"Los obreros injertadores podadores hace algún tiempo que dirigieron una petición a sus patronos consistente en un real diario de aumento de sus salarios. Hasta la fecha, la fecha la gran mayoría patronal ha permanecido silenciosa, y la Sociedad de los citados obreros está decidida á publicar los nombres de todos los patronos que no hayan cedido á tan justa demanda.

*El salario actual es de dos pesetas*⁷."

L'activitat reivindicativa en ocasions va culminar en tota una sèrie de vagues. Entre 1909 i 1913 es produïren un total de quatre vagues⁸, i quatre més entre 1918 i 1920, en la major part de les quals es demanaven augments salarials.

Aquest associacionisme obrer es completava amb l'activitat política. En aquest sentit, des de finals del segle XX l'Agrupació Socialista de Manacor fou de les més actives de l'illa i en diferents períodes els seus candidats obtingueren representació al consistori municipal.

3. La dictadura de Primo de Rivera i la Segona República

Entre 1923 i 1936 el moviment obrer local experimentà moments àlgids i d'altres de decadència o desànim societari. L'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera (1923) es va traduir en un desànim societari que es féu evident a partir de 1924. Malgrat la constitució de la Unió General de Treballadors de les Illes Balears (1925), la major part de les societats obreres bé experimentaren un descens del nombre d'associats, bé desaparegueren. El 1923, poc abans de produir-se el cop d'estat del general Primo de Rivera, s'havia constituït el *Sindicato de la Madera Manacorense*, que substituïa l'antiga societat de fusters a la qual fèiem referència en l'apartat anterior. Aquesta societat obrera, al marge de l'activitat reivindicativa i estrictament laboral, va donar importància a la formació i educació dels seus membres. En el balanç econòmic que va adreçar al Govern civil, corresponent al 1923, trobam subscripcions a *El Obrero Balear* i al periòdic d'àmbit estatal *El Sol*. A més, en aquest mateix any va crear al local un biblioteca i va adquirir una taula de lectura⁹.

6. *Estatutos de la sociedad de zapateros titulada "La Colectividad Obrera"*. Manacor, 7 de setembre de 1908, p. 2. Registre d'Associacions del Govern Civil, caixa 1797, expedient 1.341, ARM.

7. *El Obrero Balear*; núm. 372, 23 de gener de 1909, p. 372.

8. GABRIEL, Pere: *El moviment Obrer a Mallorca*. Ed. Curial, 1973, Barcelona, p. 299.

9. Registre d'Associacions del Govern Civil, caixa 2.821, expedient 1.509, ARM.

Aquesta activitat sindical probablement quedà interrompuda o en situació d'inactivitat de cara a l'opinió pública entre el setembre de 1923 i 1930. De fet, al Congrés constitutiu de la Unió General de Treballadors de les Balears no hi va haver representada cap societat obrera manacorina i tampoc no proliferaren les col·laboracions de cap corresponsal de Manacor a *El Obrero Balear*. S'hagué d'esperar al final del decenni dels vint per reorganitzar-se els fusters de *La Manacorense* (1929) i els sabaters de *La Colectividad Obrera* (1930). El mateix 1930 es va constituir la *Societat Sindicato Metalúrgico*, domiciliat al cafè d'un dels fundadors -Gabriel Galmés- al carrer del Comte Sallent. La resta de membres fundadors foren Bartomeu Santandreu, Guillem Morei i Llorenç Oliver. El nombre de socis inicials fou 34¹⁰. Destaca la ubicació d'aquesta societat obrera en un cafè. Els cafès i tavernes són establiments que s'han de veure sempre com a punt de trobada i de reunió de persones amb algun lligam comú. Aquest lligam és, sovint, el joc d'atzar o d'altres entreteniments com el billar o d'altres jocs, prohibits o no. Així, és freqüent trobar cafès on la concurrència era gent aficionada a un determinat equip de futbol, un *torero* de moda, l'equip ciclista de la barriada o municipi, etc. Així, doncs, estam davant establiments molt concorreguts pels sectors populars, sobretot en acabar la jornada laboral i amb un màxim de públic els dissabtes i diumenges. És per això que moltes iniciatives societàries tengueren el seu origen als cafès i tavernes. En d'altres ocasions, el paper del cafè i la taverna anava més enllà, ja que es convertia sovint en la seu social de determinades associacions polítiques i sindicals.

La proclamació de la Segona República espanyola l'abril de 1931 va permetre que les diferents forces polítiques i ideològiques d'esquerres bé es reorganitzassin, bé experimentassin un dinamisme societari sense precedents.

En les eleccions prèvies a la proclamació de la República -12 d'abril de 1931- el Front únic Antimonàrquic va aconseguir 1059 vots, i foren elegits dos dels quatre candidats que es presentaren¹¹. Dos dies després es va proclamar la Segona República a l'Estat espanyol. A Manacor, el nou ajuntament no es va constituir fins el dia 17 i es creà una comissió gestora en la qual hi hagué representants socialistes i republicans d'esquerres¹².

L'efervescència política d'aquests anys es va traduir en una embranzida del moviment associatiu en general i del moviment obrer en particular. Basta donar una ullada al nombre d'associats durant el primer any republicà per constatar aquest fenomen a Manacor.

NOM SOCIETAT	ASSOCIATS
<i>La Manacorense</i>	200
<i>Sindicato de Albañiles</i>	153
<i>La Colectividad Obrera</i>	14
<i>Sindicato Metalúrgico</i>	15

10. Registre d'Associacions del Govern Civil, caixa 2.001, expedient 8.432, ARM.

11. GABRIEL, Pere. Op.cit. p. 187.

12. L'anàlisi del comportament electoral a Manacor durant la Segona República, és imprescindible tenir-lo present a l'hora d'analitzar la influència i dinamisme de les diferents organitzacions polítiques i sindicals. Per l'extensió que això suposaria resulta impossible incloure'l en aquest article.

A més, en aquest període es crearen tres societats obreres més: una dels treballadors dels cinemes de la localitat (1936), una d'oficis diversos (1936) i la *Sociedad de Cargadores y Descargadores de Portocristo*¹³.

Entre l'abril de 1931 i el novembre de 1933 Manacor va conèixer una important activitat sociopolítica, bé al consistori municipal, bé a l'àmbit sindical. Els debats i polèmiques de caràcter ideològic esdevingueren un fet present en la vida social manacorina d'aquests anys. D'entre els principals sindicalistes podem destacar Mateu Soler que, des de principis de segle, havia estat un dels capdavaners de l'Agrupació Socialista i de la societat d'empaltadors i podadors. El 1903 fou elegit per primer cop regidor de l'Ajuntament de Manacor, càrrec que ocupà en diverses ocasions. El maig de 1919 fou detingut a causa d'una manifestació a Manacor amb motiu de l'encariment de les subsistències que va culminar en un saqueig que afectà moltes botigues de roba de la localitat. D'altres membres destacats foren Antoni Pérez Ferrari, Joan Blanquer, Mateu Nadal i Joan Mesquida.

A partir del març de 1934 el Partit Comunista es va ubicar al carrer de n'Amer i d'entre els seus membres destacaven Miquel Llabrés, Rafel Borràs, Bernat Lliteras, Lluís Montero, Julià Frau i Andreu Sureda. Els mebres del Radi Comunista juntament amb alguns dirigents d'El Centro de Albañiles i de la Societat d'Oficis diversos constituïren el Socorro Rojo Internacional. Aquesta organització tenia com a objectiu donar suport econòmic, moral i jurídic als presos de caràcter polític¹⁴. El secretari general d'aquesta entitat fou Julià Frau Adrover, membre de la Societat d'Oficis diversos¹⁵.

4. El paper de la premsa obrera

No és una tasca fàcil l'anàlisi del vertader paper i influència que tingué la premsa obrera entre els obrers pertanyents a societats obreres de resistència o simplement d'entre tots aquells que n'eren simpatitzants. Per una banda, no disposam de cap casta de documentació de les pròpies publicacions que ens donin notícia sobre el nombre de subscriptors que hi havia en els diferents indrets de la Part Forana o a Palma. Per a conèixer la seva difusió hem analitzat les dades que el mateix periòdic ofereix en la secció denominada *Correspondencia Administrativa*. En aquest apartat es detallaven les quantitats en concepte de subscripcions i vendes adreçades pels corresponsals o responsables del periòdic a la Part Forana. La reconstrucció i anàlisi d'aquestes ens dona notícia, si més no aproximada, dels indrets on *El Obrero Balear* tenia més vendes i seguidors i allà on pràcticament no arribava. Pràcticament des d'un principi, el setmanari va trobar una notable acollida als nuclis de rellevància de l'illa com Manacor, Lluçmajor i Inca. Es tracta d'indrets en els quals hi havia la presència d'indústria i, en aparèixer la publicació, també de societats obreres, fet que facilitava la presència inicial de subscripcions, bé individuals, bé de les societats obreres mateixes.

13. GABRIEL, Pere. Op. cit. p. 296.

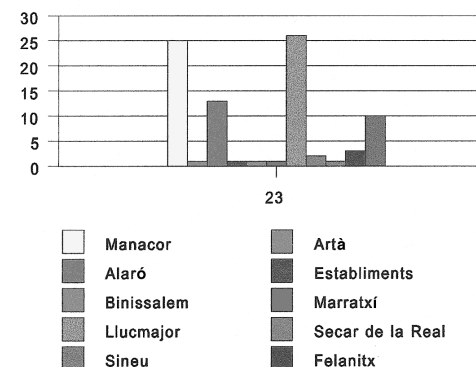
14. *Estatutos de la sociedad Socorro Rojo Internacional*, Manacor, 3 de novembre de 1935. Registre d'Associacions del Govern Civil, caixa 4.328, expedient 8.612, ARM.

15. La resta de membres del Socors Roig Internacional eren Jaume Lliteras Cardell, Guillem Mayol Morey, Jaume Mas Mayol, Josep Quetglas Sánchez, Bernat Lliteras Cardell i Jaume Amer Roig.

ANY 1901

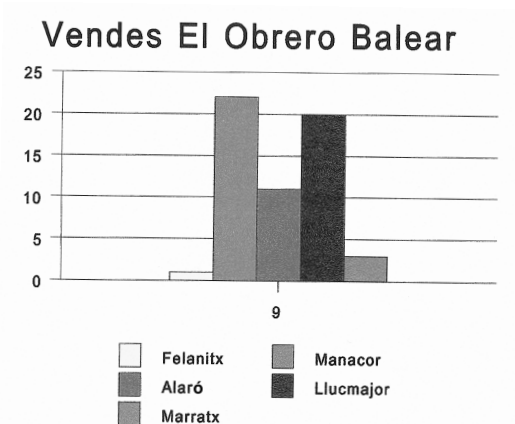
POBLES	DOBLERS EN CONCEPTE DE VENDES PER SUBSCRIPCIONS (en ptes.)	NÚM. DE SUBSCRIPTORS
Inca		3
Felanitx	1	1
Manacor	22	10-11
Alaró	11	3-5
Lluçmajor	20	6-10
Marratxí	3	1

Vendes El Obrero Balear

ANYS 1902-1903

POBLES	DOBLERS EN CONCEPTE DE VENDES PER SUBSCRIPCIONS (en ptes.)	NÚM. DE SUBSCRIPTORS
Inca	23	3-4
Manacor	25	4
Artà	1	1
Alaró	13	2
Establiments	1	3
Binissalem	1	1
Marratxí	1	1
Lluçmajor	26	5
Secar de la Real	2	5
Sineu	1	1
Felanitx	3	2
Sa Vileta	10	10

En l'àmbit local trobam premsa política que donà cabuda en les seves planes a les reivindicacions del moviment obrerista local. El febrer de 1909 va aparèixer *Justicia*, setmanari d'ideologia republicana radical, però que comptà amb el suport dels socialistes locals. Aquest periòdic va mantenir dures polèmiques amb *La Aurora* i molt especialment amb Mn. Antoni M. Alcover. És prou il·lustratiu de l'enfrontament a través de la premsa de les diferents postures i concepcions ideològiques aquest paràgraf:

“Es un papelucho [es refereix a La Aurora] que sirve de sentina a los neos y curas de dicho pueblo, al cual van van á parar todas sus inmundicias sacristanescas y todos los excrementos que les hace expeler la Conjunción Republicano-Socialista.

Desde que allí apareció “Justicia” á la palestra de la lucha periodística contra la remora clerical y caciquista que tan hondas raíces tiene puestas en aquel pueblo; desde que republicanos y socialistas batallan juntos para aplastar la cabeza y el gusano reaccionario que allí domina (...)¹⁶”

La Segona República fou el període en el qual la premsa obrera va tenir un paper rellevant tant pel que feia referència a la difusió i influència, com pel caràcter combatiu i les polèmiques de les quals es feia ressò.

L'abril de 1935 va aparèixer el setmanari *Nosotros*, d'ideologia esquerrana. El director n'era Miquel Duran Rosselló i els principals col·laboradors Antoni Amer Llodrà, Jaume Lliteres, Miquel Morey i Antoni Quetglas. Al marge de les abundants notícies locals, destacà la polèmica amb el periòdic local *Voz y Vota* de tendència conservadora. *Nosotros* va desaparèixer amb l'inici de la Guerra Civil i bona part dels seus col·laboradors foren assassinats.

Fonts utilitzades

A. Premsa

El Obrero Balear. Anys 1900-1936

Justicia. Any 1909

Nosotros. Anys 1935-1936

B. Fonts arxivístiques

Estatutos del Centro de Alba iles de Manacor. Manacor, 4 de novembre de 1900, p. 2. Registre d'Associacions del Govern Civil, caixa 1590, expedient 209, Arxiu del Regne de Mallorca (ARM)

Estatutos de la sociedad de zapateros titulada “La Colectividad Obrera”. Manacor, 7 de setembre de 1908, p. 2. Registre d'Associacions del Govern Civil, caixa 1797, expedient 1.341, ARM.

Estatutos de la sociedad Socorro Rojo Internacional, Manacor, 3 de novembre de 1935. Registre d'Associacions del Govern Civil, caixa 4.328, expedient 8.612, ARM.

Bibliografia

GABRIEL, Pere: *El Moviment Obrer a Mallorca*. Ed. Curial, Barcelona, 1973.

GABRIEL, Pere: “Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX (I)”, a *Randa*, núm. 1, curial, Barcelona, 1975, p. 98-110.

JAUME, Alexandre: *La Insurrección de Octubre*. Cataluña, Asturias, Balears. Res Pública Edicions, Eivissa, 1997.

ALCÁNTARA PEÑA, Pere d': *Guía Manual de las Islas Baleares*. Tous Editor, Palma de Mallorca, 1891.

TERMES, Josep: *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*. Ediciones Ariel, Barcelona, 1971, p. 293.

16. *El Obrero Balear*, núm. 431, 11 de juny de 1910, p. 3.